

DE
GOUDEN EEUW
VAN DE
ROMEINEN
IN DE
LAGE LANDEN

Tom Buijtendorp

Tom Buijtendorp

DE
GOUDEN EEUW
VAN DE
ROMEINEN
IN DE
LAGE LANDEN

Uitgeverij Omniboek

INHOUD

Inleiding	7
1. Het begin met een reis	15
2. Een frisse start bij Den Haag	59
3. Een Romeins poldermodel	83
4. De wegen en markten naar groei	115
5. Goud met een roestige rand	139
6. Het bouwproject van de Dame van Simpelveld	151
7. Het rijke villaleven	167
8. De bouwmeesters van de gouden eeuw	191
9. De nagloed van de gouden eeuw in de Lage Landen	203
Dankwoord	217
Noten	219
Literatuur	231
Verantwoording en illustraties	240

1. HET BEGIN MET EEN REIS

Hadrianus werd bekend als de reizende keizer omdat hij meer dan de helft van zijn regeringsperiode op reis was. Een groot aantal plaatsen bezocht hij persoonlijk zoals zijn levensbeschrijving vermeldt: 'Hij hield zo van reizen dat hij alles wat hij gelezen had over alle delen van de wereld persoonlijk wilde onderzoeken.' Hij schonk veel aandacht aan de steden: 'Hij bezocht meer steden dan alle andere heersers, en voor allen was hij weldadig,' schreef Cassius Dio. 'Hij schonk aquaducten en havens, voedsel, publieke werken, geld en allerlei soorten eerbewijzen,' voegt de Romeinse historicus eraan toe.¹ Hadrianus' eerste grote reis ging via de Lage Landen naar de provincie Brittannië waar hij toezag op de bouw van zijn beroemde muur. Onderweg stichtte hij de stad Forum Hadriani bij Den Haag. Het was de eerste op initiatief van deze keizer nieuwgebouwde stad en daarmee een historische mijlpaal. En dat was niet alles. Onderweg verbleef hij in de luxe woningen van commandanten en villa's van de stedelijke elite, waarvan recente ontdekkingen het beeld aanvullen.

Meereizend bestuurscentrum van het Romeinse Rijk

Toen Trajanus in de nazomer van 117 overleed, had hij met zijn veroveringen het Rijk uitgebreid tot de grootste omvang tot dan. Dat is zoals het Romeinse Rijk doorgaans wordt afgebeeld, met het jaar 117 erbij. Icoon werd de Zuil van Trajanus die op zijn forum de verovering van Dacië toont, in en rond het huidige Roemenië.

Minder bekend is de duistere keerzijde: de vergeten crisis van het jaar 117 (afb. 0.1). Met zijn snelle expansie bracht Trajanus het rijk richting ‘imperial overstretch’, een term die historicus Paul Kennedy in 1987 introduceerde voor grote rijken die aan hun eigen expansie ten onder gingen. De snelle veroveringen van Trajanus hadden zo veel onrust veroorzaakt dat achter zijn rug een reeks opstanden uitbrak. Het betrof zeer uiteengelegen delen van het rijk in onder meer wat nu Groot-Brittannië, Roemenië, Marokko, Cyprus, Egypte en Irak is. Gehaast moest hij zich uit het pas veroverde gebied in het Midden-Oosten terugtrekken, en werd op de terugweg onwel. Hij overleed halverwege de kust van het huidige Turkije. De gouden eeuw leek ver weg.

De kersverse keizer Hadrianus besloot direct het roer om te gooien en de expansiepolitiek van Trajanus te verruilen voor een politiek van consolidatie. Tegen de zin in van een deel van de Romeinse elite, stelde hij niet langer Rome en daar met monumenten en triomftochten getoond nieuw veroverd gebied centraal. Hij schonk volop aandacht aan de provincies. En dat binnen door hem scherp afgebakende grenzen zoals de beroemde muur. Bij zijn aandacht voor het buitengebied zal meegespeeld hebben dat hijzelf als een van de eerste keizers afkomstig was uit een familie van buiten het Italiaanse schiereiland en was geplaagd met zijn provinciale uitspraak van het Latijn. Geen van de langer dan een jaar regerende keizers was in vreedestijd zo vaak op bezoek in de provincies als Hadrianus.

Terwijl Trajanus in het hart van Rome de naar hem genoemde markt ‘Forum Traiani’ tot icoon van zijn bewind maakte – afgebeeld op verschillende van zijn munten – bouwde de nieuwe keizer zijn Forum Hadriani in een uithoek van het rijk ten zuidoosten van Den Haag. Die marktplaats paste in het nieuwe tijdperk dat hij op de gouden munt uitbeeldde met Aeon, personificatie van de tijdsgewrichten (zie omslag). Dankzij de geringe slijtage van het afgebeelde exemplaar, is voor het eerst goed te zien dat het ovaal is versierd met de tekens van de dierenriem, symbool van de langetermijncyclus van tijdperken. Het is vergelijkbaar met afbeeldingen op de zilveren patera van Parabiago en mozaïeken

uit Sentinum in Italië en Hippo Regius in Algerije. Aeon stapt door het ovaal letterlijk een nieuw tijdperk binnen, met eronder in het Latijn de verwijzing naar de gouden eeuw: Sae(ulum) Aur(eum). In de hand draagt hij een wereldbol met daarop de feniks die om de vijfhonderd jaar uit zijn eigen as herboren zou worden. Op de voorzijde staat de buste van Hadrianus, de keizer die beloofde het mogelijk te maken, en volgens velen daarin slaagde.

Hadrianus trok zich in het Midden-Oosten en over de Donau terug uit pas veroverd gebied dat moeilijk viel te verdedigen, en versterkte de grens. Met het wegvallen van de veroveringsoorlogen gaf hij het leger bouwopdrachten. Zware trainingsprogramma's hielpen om bij gebrek aan gevechtservaring toch paraat te blijven. Dat werd zo nodig aan de vijand getoond, bijvoorbeeld met zijn Bataafse ruiters die hij demonstratief met wapens de Donau liet overzwemmen. Nadat Hadrianus een aantal jaren nodig had om de situatie onder controle te krijgen, zou hij meer dan de helft van zijn lange bewind rondreizen. Tot ergernis van de senaat bestuurde hij het rijk soms jaren aaneen vanaf zijn verre bestemmingen. Dat deed hij ook vanuit de Lage Landen toen hij daar verbleef, vergezeld van een grote meereizende staf en beschermd door zijn persoonlijke garde. Ongeveer een half jaar werd het Romeinse Rijk vanuit het noorden geregeerd.

Dankzij een deels bewaard gebleven beschrijving van een van zijn andere reizen, bestaat een beeld van Hadrianus' reissnelheid. Reizend over land haalde hij een gemiddelde van 20 tot 30 kilometer per dag. Dat past bij grotere reisgroepen in die tijd. Daarvan reisde niet iedereen te paard of per wagen en waren de lieden te voet bepalend voor de reissnelheid.² Terwijl de massa als een trage vloot op koers bleef, kon de keizer desgewenst wel in kleiner gezelschap korte uitstapjes maken, en daarna de grote groep weer inhalen.

Halfmann, die de eerste reis van vijf jaar chronologisch in kaart bracht, maakt aannemelijk dat Hadrianus in de lente van 121 uit Rome vertrok en langs de Rijn overwinterde in een grote provinciehoofdstad met voldoende faciliteiten: Mainz (Opper-Germanië) of Keulen (Neder-Germanië).³ Hij moet die winter in een van deze

twee provincies zijn geweest, aangezien hij volgens de keizersbiografie de Germaanse sneeuw trotseerde. Zo veel mogelijk leger-eenheden bezoekend – met de hoogste prioriteit bij de legioenen – zal Hadrianus zeker in Mainz zijn gestopt, waar hij eerder al in 98 als hoge officier verbleef. Vandaar kon hij de voortgang inspecteren van het dichten van het ‘gat in de limes’ in Zuid-Duitsland. Daar lag een strook van bijna 600 kilometer lengte tussen Rijn en Donau die niet werd begrensd door een rivier en zo een zeer zwak punt vormde in de Romeinse defensie. De al aanwezige circa negenhonderd wachttorens liet Hadrianus verbinden met een wal die een palissade droeg. Ter voorbereiding waren de bomen al in de winter van 119-120 geveld. Tegenwoordig wordt wel gesproken van de Houten muur van Hadrianus, naast de beroemde deels in steen uitgevoerde Muur van Hadrianus in het overzeese Brittannië, waarbij Muur van Hadrianus eveneens een moderne naam is.

Daarna bezocht hij, de grensrivier stroomafwaarts volgend, ongetwijfeld de langs de Rijn gelegen provinciehoofdstad Keulen. Een dagreis ervoor lag bij Bonn het kamp van het Eerste Legioen waarvan hij commandant was geweest en wellicht nog een aantal oudgedienden kende. In Keulen sloot provinciegouverneur Aulus Platorius Nepos zich aan met de opdracht gouverneur te worden van het onrustige Brittannië. Vanaf Keulen zullen ze langs de Rijn de limes afgezakt zijn richting de kust, waar bij Den Haag Forum Hadriani werd gesticht. Daarna reisde Hadrianus waarschijnlijk per kustvaarder naar de havenplaats Boulogne. Daar maakte hij in juni of de eerste helft van juli 122 de oversteek naar Brittannië omdat de Noordzee vóór die maanden nog te onstuimig kon zijn. Met historicus Suetonius als zijn secretaris, zal hij bekend zijn geweest met de stormen die de overtocht van zowel Caesar als Claudius hadden geplaagd. Een militair diploma van 17 juli 122 geeft aan dat Nepos toen net gouverneur van Brittannië was geworden en dus kort daarvoor was gearriveerd. Het is zeer waarschijnlijk dat Nepos met Hadrianus meereisde. Bij aankomst zou Hadrianus aanwijzingen geven voor de bouw van de Muur en bijbehorende forten. Om op zee de najaarsstormen te vermijden, stak hij waar-

schijnlijk binnen een maand of drie alweer terug de zee over naar de volgende bestemming Gallië.⁴

Verschillende plaatsen in de Lage Landen konden zich even hoofdstad van het Romeinse Rijk wanen. Terwijl Hadrianus het stadsbestuur van Rome en eenvoudige staatszaken aan de senaat overliet, regelde hij de belangrijke rijkszaken vanuit zijn mobiele kantoor, ook bij zijn eerste reis die vijf jaar zou duren. Zijn meereizende staf moet enkele duizenden personen hebben geteld gezien de enorme voorraadlijsten die van een latere reis bekend zijn. Er waren bekende personen bij, zoals waarschijnlijk keizerin Sabina en persoonlijk secretaris en historicus Suetonius. Juist rond deze periode, ergens tussen 119 en 122, verscheen diens beroemde geschiedwerk over het 'Leven van de keizers' (*De vita Caesarum*) dat afsloot met de vermoorde Domitianus (81-96). Dat was de laatste keizer van de vorige dynastie die plaatsmaakte voor de adoptiefkeizers van wie Hadrianus de derde was na Nerva en Trajanus. De keizer werd op zijn tocht door de Lage Landen vergezeld door de pretoriaanse garde van maximaal duizend man, persoonlijk geleid door de bekende gardeprefect Septicius Clarus. Daarnaast was er een bereden persoonlijke lijfwacht van vergelijkbare omvang, waaronder in die periode veel Bataven, Cananefaten en uit de regio rond Tongeren Tungri, lieden waarvan bij hun basiskamp in Rome grafstenen zijn gevonden.⁵

Hadrianus stond bekend om zijn overtuigende toespraken. In Nijmegen zijn bij een grafveld vier fragmenten gevonden die de opgravers toeschrijven aan een keizerlijke toespraak. De fragmenten waren samen met 75 andere bronsfragmenten in de tweede helft van de tweede eeuw weggeroofd uit de nabijgelegen stad of legerplaats.⁶ De uitzonderlijke grootte van de letters (2,6 cm) past bij een keizerlijk betoog. Ze zijn van een lettertype dat pas vanaf de tijd van Trajanus voorkwam. In de eerste helft van de tweede eeuw zijn Trajanus en Hadrianus de enige waarschijnlijke mogelijkheden, omdat daarna pas op zijn vroegst weer eind tweede eeuw een keizer in de buurt zou komen. De kleine brokken tekst verwijzen naar ruitereenheden (ALAE) en een uitgesproken goedkeuring (ADPROBATUM). Dat laatste is slechts van enkele inscripties

bekend, waaronder een toespraak die Hadrianus in 128 hield in een legioensfort bij Lambaesis in Algerije. Het lettertype van die toespraak is bijna hetzelfde. Daarin looft hij de troepen die voor hem een aantal oefeningen uitvoerden. Dergelijke exercities stonden hoog op zijn agenda, omdat hij het vaste leger in de beoogde langdurige vreedstijd alert wilde houden. Daarom ook zorgde hij dat het leger volop bouwprojecten had uit te voeren.

De Weg van Hadrianus

Landwegen waren voor de reizende bestuurder van groot belang. Met goede wegen konden koeriers zijn van afstand gegeven dienstorders snel doorgeven. Ondanks het gemak dat de scheepvaart bood, zeker stroomafwaarts de Rijn afzakkend, nam Hadrianus volgens de keizersbiografie bij voorkeur de landwegen, overbodig comfort vermijdend. ‘Op reis vermeed hij de besloten reiswagen en hij liep mee met de manschappen of reed mee te paard, en droeg nooit een hoofdbedekking, zelfs niet in de koude Germaanse sneeuw.’ In de Lage Landen kon hij beschikken over zijn lievelingspaard Borysthenes dat hij uit de Balkan had meegenomen. Na de latere terugkeer uit Brittannië zou het dier overlijden en kreeg in het Franse Apt een speciaal graf met de door Hadrianus opgedragen tekst: ‘Borysthenes, de Alaniër, het jachtpaard van de keizer, die in een flits voorbijschoot, door zeeën en moerassen (...) is op zijn uur heengegaan, en rust hier in de bodem.’ Dierenvriend Hadrianus liet ook voor zijn honden grafstenen maken.⁷

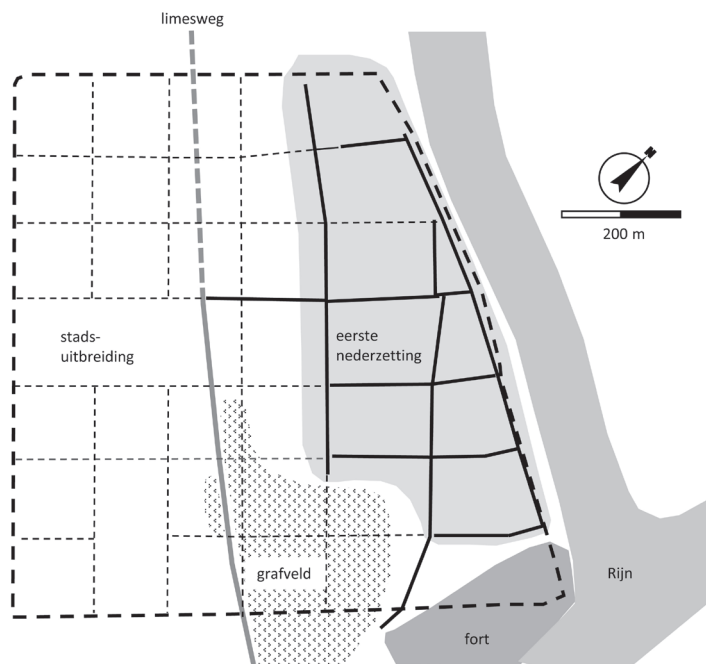
Het strategische belang en de omvang van het project maakt aannemelijk dat de keizer in de Lage Landen persoonlijk opdracht gaf tot wat archeologen inmiddels aanduiden als de ‘Weg van Hadrianus’ (Via Hadriana): een verbetering van de limesweg, de route langs de Rijn die hier de grensrivier vormde.⁸ De moderne benaming geeft aan dat deze dijkachtige weg een waterbouwkundige variant vormt van de tot nu toe nog beroemdere ‘Muur van Hadrianus’ aan de andere kant van de Noordzee. Met deze zware wegconstructie overtrof Hadrianus zijn voorganger Trajanus, die bijna een kwarteeuw eerder een lichte versie liet aanleggen. Ge-

zien de datering van de daarbij geplaatste stenen mijlpalen begon het voorgaande project van Trajanus bij Koblenz aan de zuidelijke grens van de provincie, en ging zo richting Nijmegen – waar een iets jongere mijlpaal van Trajanus is gevonden – en vanaf daar langs de Rijn naar de Noordzeekust.⁹

Hadrianus was kort ervoor in januari 98 als jonge hoge legerofficier vanuit Mainz naar Keulen gereisd waar Trajanus zetelde, die op dat moment gouverneur was van Neder-Germanië, de grensprovincie langs de Rijn. Hadrianus bracht de boodschap dat keizer Nerva was overleden en de door hem geadopteerde Trajanus daarmee de nieuwe keizer was. Met Nerva begon de periode waarin keizers niet hun zoon maar iemand anders met ruime bestuurlijke ervaring als opvolger adopteerden. Trajanus besloot nog enige tijd in het gebied te blijven en vanuit Keulen in het bijzijn van de jonge Hadrianus de eerste staatszaken te regelen, een bestuur op afstand zoals Hadrianus dat later zelf volop zou toepassen.

Trajanus investeerde onder meer in de Romeinse stad Noviomagus bij Nijmegen en verhief iets oostelijker het langs de Rijn gelegen Xanten tot *colonia*. Daarbij liet hij de bestaande nederzetting landinwaarts uitbreiden en openbare gebouwen oprichten, en gaf hij de stad toestemming voor een stenen ommuring (afb. 1.1). Dat was in die tijd in de regio nog uitzonderlijk, maar paste bij de *colonia*-titel, de hoogste stedelijke status. Trajanus' projecten in de regio illustreren dat de bouwcapaciteit niet onbeperkt was. Daardoor had een keizerlijk besluit soms met vertraging daadwerkelijke bouwwerkzaamheden tot gevolg. Zo is het hout voor zijn limesweg pas gekapt in de winter van 99-100, bijna een jaar na de opdracht. Het hout voor de heipalen onder de stadsmuur van Xanten werd pas in de winter van 105-106 geveld.¹⁰ Nog meer dan wegen, waren steden projecten van lange adem.

Zo'n kwarteeuw later zijn wederom grootschalige werkzaamheden aan de limesweg uitgevoerd. Dit nadat op verschillende plaatsen dicht bij de rivier wateroverlast de Trajaanse constructie had aangetast en hier en daar wegdelen van meer dan 100 meter waren weggespoeld. Het hout van deze limesweg is gezien het jaarringenpatroon gekapt in de winter van 124-125. Het is al direct

1.1 De eerste Romeinse nederzetting langs de Rijn bij Xanten (lichtgrijs), met links de uitbreiding nadat Trajanus de stad de hoogste stedelijke status van *colonia* schonk.

in de zomer van 125 gebruikt. De bast zat er namelijk nog op wat langdurige opslag uitsluit. Er is vanaf de kust bekeken over minimaal 65 kilometer lengte aan de Weg van Hadrianus gewerkt in onder meer Valkenburg a/d Rijn, Alphen a/d Rijn, Woerden, De Meern en Vechten voorbij Utrecht, eveneens gelegen aan de grensrivier de Rijn.¹¹ Dicht bij de oever werd de weg in een soort lage dijk veranderd. Die droeg een 5 tot 6 meter breed wegdek dat ruim 1 meter boven het maaiveld uitrees. De levering van hout en het ontwerp van de weg waren duidelijk centraal geregeld. Wel waren verschillende eenheden bij de bouw betrokken. Dat blijkt uit detailverschillen in de uitvoering, bijvoorbeeld in de wijze waarop het wegtalud werd versterkt.

Hoewel onzeker is of het een rol speelde, paste het in het stevig consolideren van de grenzen dat met deze verhoogde weg tevens

richting de natuur een harde grens werd aangegeven. Aan weerszijden van het wegdek waren als bekisting zware eiken palen tot 3 meter in de grond gewerkt. Daarbij is van de Romeinse architect Vitruvius bekend dat er al heimachines in gebruik waren. De palen waren boven het maaiveld aan de binnenkant met planken bekleed om het weglichaam bij elkaar te houden. Aan beide zijden bood een schuin aflopend talud zijwaartse steun. Soms werd de verhoogde weg aan de rivierzijde extra versterkt. In andere gevallen werd bewust een opening geschapen in de vorm van een korte brug. Daar kon het opkomende water onder de weg door stromen, wat de druk op de wegconstructie verminderde. Waar de rivier verder weg lag en de natuurlijke ondergrond van zichzelf hoog genoeg was, werd volstaan met alleen het wegdek van grind, of dichter bij de kust zeeschelpen.

Bij een dergelijk grootschalig bouwproject past dat al het hout in één winter centraal gekapt bleek te zijn in een natuurlijk bos. Analyses van het hout geven aan dat dit waarschijnlijk afkomstig is uit bossen tussen Venlo en Xanten, in welke laatste plaats het Dertigste Legioen zijn basis had. Dat legioen zou voor veel bouwprojecten worden ingezet. Sinds kort is bekend dat dit tijdens de eerste jaren van Hadrianus gepaard ging met een op baksteen speciaal type legioenstempel dat op veel plaatsen voorkomt.¹²

Van een onlangs bij Valkenburg a/d Rijn over 125 meter lengte opgegraven stuk van deze verhoogde Weg van Hadrianus, wordt een deel met veertig palen permanent tentoongesteld in de entreehal van het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden. Twee van die palen bevatten een ingeslagen identiek legerstempel. Dat was van de eenheid waarvan tot dan niet bekend was dat die de werkzaamheden daar uitvoerde, afgekort als COH(ors) II C(ivium) R(omanorum). Cohors is het Latijn voor cohort, bij dit soort hulptroepen op volle sterkte goed voor 480 man. Dit Tweede Cohort van 'Romeinse burgers' was een speciaal onderdeel. Het is ook bekend van een later Jupiter-altaar uit Herwen bij Nijmegen van de commandant Marcus Valerius Chalcidicus uit circa 175. Terwijl in de tijd van Hadrianus alleen legionairs van de ongeveer 5000 man tellende legioenen burgerrecht hadden en niet deze lager betaalde

soldaten van de hulptroepen, hadden deze hulpsoldaten bij uitzondering wel burgerrecht, wat trots doorklonk in de naam van de eenheid. Na het vertrek van het Tiende Legioen uit Nijmegen rond 104, waren er vanaf Xanten tot aan de monding van de Rijn verder alleen nog maar hulptroepen gelegerd in castella met op volle sterkte bijna 500 tot 1000 man.

Het lijkt onderdeel te zijn geweest van een zeer grootschalig infrastructureel project dat meer omvat kan hebben dan de limesweg. Mogelijk is er zelfs een verband met werkzaamheden aan een belangrijke binnenlandse Romeinse weg bij Maastricht die deels het tracé van de huidige Meerssenerweg blijkt te volgen.¹³ Dat het hout daar al in de winter van 123-124 was gekapt, zou kunnen betekenen dat het Hadriaanse wegenbouwproject vanuit het zuiden richting de kust is uitgevoerd.¹⁴

Bij de bouw van de nieuwbouwwijk Leidsche Rijn bij Utrecht is de limesweg over grote afstand opgegraven. Op die basis kon opgravingsleider en limesspecialist Erik Graafstal voor het eerst een gedetailleerd beeld schetsen van het exacte verloop ervan. Dat gaf inzicht in de relatie met de omgeving en castella op een plek waar de Rijn meanderend in westelijke richting stroomde. Uitgangspunt was een zo kort mogelijke route langs de zuidelijke bochten van de Rijn. Als forten op een punt lagen waar de Rijn naar het noorden kronkelde, werd vastgehouden aan de doorgaande route en naar het fort een zijweg aangelegd. Een voorbeeld is de 0,8 kilometer lange zijweg naar het castellum bij De Meern waar nu museum Castellum Hoge Woerd ligt dat het best bewaard gebleven Romeinse schip uit de Lage Landen herbergt. Een tweede voorbeeld is de circa 2 kilometer lange zijweg naar het castellum in Utrecht, van welk fort de resten te zien zijn in DOMunder onder het Domplein. Het verklaart dat beide castella ontbreken op de Peutingerkaart, de middeleeuwse kopie van een Romeinse reiskaart waarop de limesweg vanaf Katwijk staat aangegeven. Met de korte route was de limesweg een voorloper van de huidige snelwegen en al een door de staat verzorgde rijksweg, de oudste van Nederland. Bij het onderzoek in Leidsche Rijn kwam goed in beeld hoe op verschillende manieren werd gestreden tegen het onstuimige rivierwater. Deels

hield deze ‘Rijksweg’ de rest van de gouden eeuw stand, en bijvoorbeeld bij Vechten zelfs tot in de achtste eeuw. Op andere plaatsen waren al snel reparaties nodig. Alleen als het niet anders kon, gaven de Romeinse ingenieurs zich gewonnen en verplaatsten ze het tracé landinwaarts, een hinderlijke omweg acceptierend.

Een aantal van Hadrianus’ bouwprojecten blijkt vooraf goed voorbereid te zijn geweest. Graafstal heeft aannemelijk gemaakt dat Hadrianus na zijn aantreden in augustus 117, al snel werk maakte van de consolidatie van de grenzen.¹⁵ Een groot monument aan het oostelijke uiteinde van de Muur van Hadrianus bevatte een later in een kerk in het naburige Jarrow verwerkte inscriptie uit 118. Daarin wordt het besluit tot de bouw van de muur gepresenteerd als een door de goden ingegeven en dus wijs besluit van Hadrianus. Vanaf dat beslismoment begonnen de eerste voorbereidingen.

Eerst moest in Brittannië nog onrust worden ingedamd en claimt Hadrianus in 119 met een speciale munt een lokale overwinning. Dat maakte daar de weg vrij voor eerste bouwwerkzaamheden voor de Muur van Hadrianus. Gezien het haastige karakter daarvan, zaten de recente onlusten nog vers in het geheugen. Verder werden in de winter van 119-120 bomen geveld om met de palissade de limes in het zuiden van Germanië te versterken, ruim een jaar voor zijn inspectietocht daar in 121. Ook was volgens Graafstal al uiterlijk in 120 de keizerlijke inspectiereis voorzien. Ter voorbereiding werd aan de wegen gewerkt. Daarvan getuigen stenen mijlpalen in Gallië, Opper-Germanië en Brittannië uit 120 of mogelijk al 119.¹⁶ Daaraan valt toe te voegen dat wat betreft de limesweg in Neder-Germanië, Hadrianus waarschijnlijk in de veronderstelling verkeerde dat die weg voldoende op orde was. Hij was er immers zelf als jonge officier bij toen Trajanus in januari 98 opdracht gaf tot verbetering van die limesweg.¹⁷ Wellicht leverde Hadrianus’ persoonlijke inspectie het inzicht dat alsnog ook hier werk te doen was, wat niet was gepland en wellicht mede daardoor met enige vertraging op gang kwam.

DE EERSTE GOUDEN EEUW VAN DE LAGE LANDEN

Met een speciaal goudstuk kondigde keizer Hadrianus in 121 een gouden eeuw aan en vertrok naar de Lage Landen. Daar liet hij de Weg van Hadrianus aanleggen en het landschap herinrichten, en stichtte hij zijn eerste en strategisch zeer belangrijke stad in de buurt van het huidige Den Haag: Forum Hadriani.

Tom Buijtendorp dook in cold cases van de archeologie en schetst een verrassend beeld van deze unieke periode. Door objecten als de askist van Simpelveld opnieuw te bestuderen, plaatst de auteur de welvaart in de Lage Landen in een nieuw licht. Zo doemt een verband op tussen de beroemde Villa van Hadrianus bij Rome en Hadrianus' nieuwe landinrichting, helpt de routesteen van Tongeren om het plan achter de

Romeinse wegen te ontrafelen, en geeft Buijtendorp nieuwe inzichten in de werkwijze van de architecten van deze gouden eeuw die hun sporen in de gehele regio achterlieten. Op die manier groeit het beeld dat deze periode onze eerste gouden eeuw was.

Tom Buijtendorp is zelfstandig onderzoeker, gastconservator en publicist. Hij promoveerde op de Romeinse stad Forum Hadriani. Eerder verschenen van hem zijn debuut *Het jaar 117* en het meerdere malen herdrukte *Caesar in de Lage Landen*.

'Buijtendorp heeft een fraai boek geschreven waarin hij aan de hand van materiële zaken de diepgaande ideologische verandering laat zien die er na het jaar 117 is opgetreden. Ook laat hij lezen hoe de "Lage Landen" daarin een belangrijkere rol hebben gespeeld dan vaak gedacht.'

– NRC Handelsblad over *Het jaar 117*

Uitgeverij Omniboek

WWW.OMNIBOEK.NL

NUR 683

ISBN 978 94 0191 719 3

9 789401 917193